

X629.0
C29

Конституційна юрисдикція
і конституційне судочинство
в Україні

Проф. А. О. Селіванов

НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

код екземпляра

368903

Конституційна юрисдикція і конституційне судочинство в Україні

Навчально-методичний посібник

Проф. А. О. Селіванов

Харків — Київ — Логос — 2010

ББК 67.9(4УКР)300.Ір
С29

*Рекомендовано редакційно-видавничою радою Національної юридичної академії
імені Ярослава Мудрого
(протокол №5 від 23.10.2009 р.)*

Рецензенти:

доктор юридичних наук, професор *В.П. Колісник*;
доктор юридичних наук, професор *О.П. Рябченко*.

*Всі права застережені. Жодна частина цього видання не може бути
відтворена будь-яким способом та у будь-якій формі, не маючи на те дозволу
власника інтелектуальних прав.*

*Правову охорону здійснює Юридичне бюро судових експертиз АЮФБП
України (Київ, тел. 272-59-15).*

Селіванов А.О.

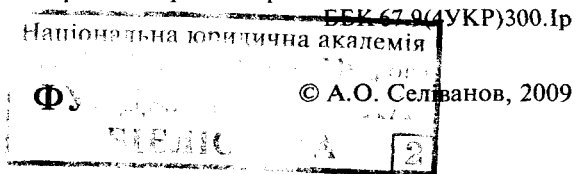
С29

Конституційна юрисдикція і конституційне судочинство в
Україні (навчально-методичний посібник) / А.О. Селіванов.—
К.: Логос, 2009.— 36 с.— Бібліогр.: с. 13–16.
ISBN 978-966-171-203-3

Навчально-методичний посібник розроблено на основі авторської
концепції “верховенство права у сфері конституційного правосуддя” та з
врахуванням сучасного рівня розвитку науки конституційного права,
застосування конституційної юрисдикції та удосконалення діючого
законодавства, практичної діяльності Конституційного Суду України.
Змістовна побудова посібника містить лекційні теми, плани семінарських
занять, списки нормативних актів та збірники актів Конституційного Суду
України, а також наукові джерела спеціальної літератури. Для засвоєння
теоретичного матеріалу наведені конституційно-правові казуси (прикладні),
вирішення яких сприятиме виявленню знань і розвитку вміння застосову-
вати чинне законодавство в конкретних обставинах виникнення консти-
туційно-правових відносин.

Для студентів, які опанували учебову дисципліну “Конституційне пра-
во України”, спеціалістів-юристів за фахом “правознавство”.

ISBN 978-966-171-203-3

ВСТУП (про особливості спецкурсу)

Конституційна юрисдикція, яка здійснюється єдиним органом конституційного правосуддя в порядку судочинства є новим інститутом застосування принципів верховенства права і верховенства Конституції України для Української держави.

Практична дійсність, яка відображає конституційно-правові відносини в державі, свідчить про своєчасність і пряму необхідність введення конституційного правосуддя для функціонування механізму держави, дотримання конституційних критеріїв у законодавчій діяльності, непорушності і гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина в Україні.

Конституційна юрисдикція за змістом і формою є втіленням особливої функції держави, на яку покладено обов'язки охороняти і захищати Конституцію України. В процесі здійснення конституційного правосуддя виявляється суть конституційних норм і окремих понять, що є умовою офіційного тлумачення Конституції і законів України, забезпечується пріоритет і верховенство прав і свобод громадян у відносинах з державою.

Конституційна юрисдикція реалізується за принципами конституційного правосуддя і її мета спрямована на досягнення непорушності конституційного правопорядку, втілення принципу розподілу влад і верховенства права, до якого прагне суспільство.

З цією метою створено Конституційний Суд України, як постійно діючий орган судової влади і його роль в сучасних умовах полягає у забезпеченні режиму конституційності на всій території України і прямої дії Конституції України, її верховенства стосовно всіх суб'єктів права та правовідносин, які складаються в суспільному житті. Важливою складовою конституційного правосуддя є здійснення функції конституційного контролю за правомірністю законів та інших нормативно-правових актів, які

приймаються у державі, що дає можливість захищати і охороняти право як соціальну цінність, виключаючи будь-які спроби діяти не правовими засобами у сфері публічних та приватних інтересів.

Конституційне правосуддя виступає в інтегрованому виді як вища форма державної контрольної діяльності і для цього існує спеціалізована судова процедура. Поєднання матеріальних та процесуальних норм права дає можливість займати Конституційному Суду України провідну роль у ефективному досягненні мети — розв'язанні спорів, конституційній оцінці відповідності законів та інших нормативно-правових актів, наданні висновків, щодо запропонованих змін до Конституції України, тощо.

Спецкурс “Конституційна юрисдикція і конституційне судочинство в Україні” відображає складову учбової дисципліни “Конституційне право України”. Він безпосередньо пов'язаний з такими дисциплінами, як “Організація судових та правоохоронних органів”, “Теорія держави та права” та іншими.

За своїми джерелами спецкурс “Конституційна юрисдикція і конституційне судочинство в Україні” дозволить студентам глибше засвоїти інші юридичні дисципліни: адміністративне право і процес, цивільне право і процес та інші правові дисципліни. Безперечно, запропонований спецкурс відображає сучасні тенденції підготовки високоосвічених правознавців, здатних глибоко пізнавати складні правові явища, володіти сучасними методами аналізу правовідносин, які стосуються базових конституційних категорій, що вивчаються в курсі “Конституційне право України”, що є головним завданням при навчанні отримати необхідні теоретичні та практичні знання і таким чином з'ясувати складний механізм функціонування конституційного правосуддя в Україні, виділяючи за особливими ознаками, формою і сутністю конституційне судочинство як окремого виду юридичного процесу.

Проф. А.О. Селіванов

I. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ “КОНСТИТУЦІЙНА ЮРИСДИКЦІЯ І КОНСТИТУЦІЙНЕ СУДОЧИНСТВО В УКРАЇНІ”

1. Конституційна юрисдикція: зміст, призначення і застосування

Поняття конституційної юрисдикції. Конституційне правосуддя — підгалузь конституційного права і законодавства. Конституційно-правова природа конституційного правосуддя, форми реалізації. Конституційний контроль і офіційне тлумачення Конституції та законів України в механізмі конституційного правосуддя. Спрямованість конституційної юрисдикції на охорону Конституції України, забезпечення її верховенства в правовій системі України. Співвідношення конституційної юрисдикції з іншими юрисдикціями в сфері реалізації судової влади. Організація конституційного правосуддя в зарубіжних країнах.

2. Конституційність як правовий режим функціонування публічної влади та забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні

Поняття і зміст конституційності. Верховенство права як засіб виявлення конституційності і функціонування правового режиму і конституційного порядку.

Конституційність у виявленні спірних правовідносин в державі, розв'язання конституційно-правових конфліктів і спорів. Критерії визначення конституційності у застосуванні конституційної юрисдикції. Верховенство Конституції України в механізмі реалізації публічної влади і функціонуванні механізму держави. Конституційність у державному будівництві, створенні умов за-

безпечення і охорони прав і свобод людини і громадянина. Конституційність як умова правомірної поведінки суб'єктів права і забезпечення законності у сферах її діяльності. Вплив конституційності на формування правової ідеології і політики, стабільність і гарантованість демократичного розвитку суспільства.

3. Український конституціоналізм і конституційне правосуддя

Конституціоналізм як правовий світогляд і наукова теорія в умовах функціонування конституційного правосуддя. Співвідношення права і політики в сфері конституційного правосуддя.

Вплив конституціоналізму на формування єдиних принципів праворозуміння конституційних категорій держави та права. Конституціоналізм як нормативно-правова система у створенні і застосуванні позитивного права. Зв'язок конституціоналізму з природним правом як джерелом виявлення конституційних цінностей, правових ідей та принципів.

Роль конституційного правосуддя у реалізації Конституції і конституційних засад правової системи України.

Вплив конституційного правосуддя на розвиток конституційного світогляду і наукової теорії конституціоналізму. Конституційні цінності в теорії та судовій практиці (питання ідеального і раціонального).

4. Судова влада та її здійснення Конституційним Судом України

Поняття і зміст судової влади, її роль у забезпеченні верховенства права і верховенства Конституції України. Політико-правова природа Конституційного Суду України. Конституційний Суд України в системі органів судової влади. Конституційне правосуддя — особливий вид застосування конституційної юрисдикції. Незаперечність і неоскаржуваність у реалізації повноважень конституційного контролю за конституційністю нормативно-

правових актів. Правова охорона Конституції — головна функція Конституційного Суду України. Межі суддівського розсуду у застосуванні судової влади в конституційному правосудді. Розмежування предметів відання і повноважень між Конституційним Судом і судами загальної юрисдикції. Практика звернення конституційного правосуддя до міжнародно-правових актів та врахування правових позицій Європейського Суду з прав людини.

5. Конституційний Суд України: статус, організація діяльності

Історія виникнення і становлення конституційного правосуддя в Україні. Роль Конституційного Суду України у суспільній і державній діяльності. Законодавча основа організації і діяльності Конституційного Суду України. Принципи побудови, формування складу і застосування компетенції Конституційним Судом України. Структурна організація і функціонування колегій, пленарного складу та суддів Конституційного Суду України. Правова природа Регламенту Конституційного Суду України, акти їх види і порядок підготовки і прийняття.

6. Статус і реалізація повноважень Суддів Конституційного Суду України

Порядок формування Конституційного Суду України та підбір і призначення Суддів. Вимоги до професійної відповідальності осіб, які займають посади Суддів. Загальні та спеціальні елементи статусу Судді Конституційного Суду України. Зупинення повноважень Судді Конституційного Суду України. Функції та повноваження Судді Конституційного Суду, Суддів, які обрані на керівні посади. Процесуальні повноваження суддів-доповідачів по справах. Процесуальні форми реалізації компетенції суддів Конституційного Суду України. Соціальні та матеріально-фінансові умови забезпечення суддів як гарантія їх незалежності. Відповідальність Суддів та порядок дострокового звільнення Судді

з посади. Правова природа окремої думки Судді Конституційного Суду.

7. Механізм конституційної юрисдикції у виконанні завдань охорони Конституції

Прийнятність і юридична визначеність справ для розгляду Конституційним Судом України питань охорони Конституції України. Перевірка конституційності законів та інших нормативно-правових актів. Офіційне тлумачення Конституційним Судом України норм Конституції та законів України. Розв'язання спорів щодо правозастосування (прямої дії) норм Конституції України та конституційно-правових конфліктів. Перевірка конституційності міжнародно-правових договорів та конституційний контроль за порушення Конституції (імпічмент).

8. Конституційний судовий процес: принципи і форми здійснення судового контролю за конституційністю нормативно-правових актів

Предмет і обсяг правового регулювання конституційного судочинства. Структура та види конституційного судового процесуального права. Принципи конституційного судочинства. Конституційно-процесуальні провадження, їх зміст та форми. Суб'єкти конституційного судочинства. Відмінність конституційного судочинства від інших видів юридичного процесу. Правила розгляду справ в Конституційному Суді України.

9. Правова природа, зміст і форма конституційних подань і конституційних звернень до Конституційного Суду України

Право суб'єктів на конституційне подання та конституційне звернення як підстава порушення справи конституційного нормоконтролю. Право Верховної Ради України щодо отримання висновку на законопроект щодо внесення змін до Конституції України.

Конституційні клопотання до Суду по окремих категоріях справ. Зміст і форма конституційних подань і звернень. Практика їх проходження в конституційному судочинстві.

10. Стадії конституційного судочинства.

Особливості здійснення конституційних судових процедур

Внесення конституційних клопотань (подань та звернень) суб'єктами права. Попередня експертиза та дотримання вимог закону щодо конституційних подань та звернень. Прийняття конституційних клопотань до розгляду в Конституційному Суді. Підготовка судової справи до розгляду. Розгляд судових справ в колегіях, розгляд на пленарних засіданнях Суду (в т.ч. письмові провадження). Прийняття підсумкових рішень та висновків за результатами дослідження судових справ.

11. Суб'єкти права реалізації доступу до конституційного правосуддя

Поняття суб'єкта права на внесення конституційного клопотання (подання та звернення). Прийнятність питань, які становлять предмет внесення конституційних подань та конституційних звернень. Процесуальний порядок залучення суб'єктів права до конституційного провадження на попередній стадії та при розгляді судової справи. Процесуальні права та обов'язки суб'єктів прав.

12. Проведення офіційного тлумачення Конституції і законів України як прерогатива конституційної юрисдикції

Поняття офіційного (компетентного) тлумачення Конституції та законів України. Види доктринального та офіційного тлумачення правових норм, положень, понять, термінів. Тлумачення як спосіб з'ясування змісту правових норм. Процесуальний порядок проведення тлумачення правових актів Конституційним Судом України.

13. Правові позиції Конституційного Суду України та механізм їх дії

Поняття види і системне визначення правових позицій Конституційного Суду. Співвідношення правових позицій з нормами права. Прецедентний характер правових позицій Конституційного Суду. Зміни правових позицій в процесі застосування конституційної юрисдикції. Механізм застосування правових позицій Конституційного Суду України. Правові позиції як спосіб конституційного праворозуміння. Правові позиції як спосіб удосконалення законодавства. Вплив правових позицій конституційної юрисдикції на формування правової політики держави. Класифікація правових позицій в сферах державного і суспільного життя.

14. Акти конституційного правосуддя: поняття, види, юридична сила і виконання органами публічної влади

Поняття, види і змістовна характеристика актів конституційного правосуддя. Класифікація актів, в яких реалізується компетенція Конституційного Суду України. Порядок підготовки, змістовний текст, мотивувальна і резолютивна частини актів. Процесуальні ухвали Конституційного Суду. Оголошення і набуття чинності актів Конституційного Суду України. Виконання рішень і висновків Конституційного Суду України, відповідальність за ухилення і невиконання.

15. Особливість застосування конституційної юрисдикції з окремих категорій справ

Розгляд в Конституційному Суді справ щодо законів та правових актів органів державної влади з обов'язковою участю представників, які визначені суб'єктами права представництва і зацікавлених осіб.

Право на участь у справах стосовно повноважень конституційних органів державної влади України та органів місцевого самоврядування. Особливості провадження у справах щодо конституційності стосовно виборів та референдумів. Особливості проведення розгляду справ, які стосуються прав та свобод людини і громадянина, або суперечливо регулюється порядок реалізації прав та свобод громадянина. Розгляд і надання висновків щодо конституційності чинних міжнародних договорів, а також тих, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість.

Справи щодо додержання конституційної процедури розслідування і підготовки матеріалів про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту. Особливість конституційного контролю у справах щодо офіційного тлумачення Конституції і законів України.

16. Конституційна модель підвищення ефективності конституційного правосуддя: проблеми теорії та практики

Особливості правової природи актів Конституційного Суду України. Вплив конституційного правосуддя на стабільність конституційного ладу і забезпечення конституціоналізму в державі. Спроба трансформації статусу і функцій Конституційного Суду як удосконалення конституційного судочинства і забезпечення доступу суб'єктів права до правосуддя. Удосконалення правового статусу суб'єктів права клопотань щодо розгляду судових справ. Перспектива запровадження права громадян на "конституційну скаргу". Проблема "письмового розгляду" матеріалів судових справ і підвищення гласності та публічності, відкритості судових процесів. Проблема обов'язковості та виконання рішень Конституційного Суду України.

II. ТЕМИ ЛЕКЦІЙ

(обсяг — 26 годин)

- Тема 1. Конституція і конституційна юрисдикція в Україні.
- Тема 2. Конституційне правосуддя: основна форма конституційного контролю і реалізації конституційної юрисдикції.
- Тема 3. Доктрина охорони і захисту Конституції України її цінностей в контексті верховенства права: три напрями української конституційної ідеології і практики.
- Тема 4. Становлення і розвиток конституційного правосуддя в Україні та в зарубіжних країнах.
- Тема 5. Повноваження і організація Конституційного Суду України, статус його суддів: політико-правова природа
- Тема 6. Предмети відання Конституційного Суду України: відображення у конституційних поданнях та конституційних зверненнях.
- Тема 7. Стадії конституційного судочинства.
- Тема 8. Акти конституційного правосуддя: особливий вид джерела права.
- Тема 9. Правові позиції Конституційного Суду України: поняття, зміст, вплив на розвиток законодавства.
- Тема 10. Особливості конституційного судочинства з окремих категорій справ.
- Тема 11. Особливість проведення Конституційним Судом України офіційного тлумачення норм Конституції та законів України.
- Тема 12. Суб'єкти процесуальної діяльності Конституційного Суду України та їх правовий статус.
- Тема 13. Виконання рішень та висновків Конституційного Суду України.

III. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

(обсяг — 10 годин)

- Тема 1. Конституційне правосуддя як підгалузь конституційного права і законодавства. Конституційне правосуддя як наука та учбова дисципліна.
- Тема 2. Компетенція Конституційного Суду України: сучасний стан і перспективи розвитку.
- Тема 3. Предмет і форми конституційного контролю. Особливості проведення Конституційним Судом офіційного тлумачення норм Конституції України.
- Тема 4. Конституційне судочинство — окрема процесуальна галузь реалізації конституційної юрисдикції.
- Тема 5. Стадії і форми конституційного судочинства — умова забезпечення об'єктивного, повного і всебічного розгляду конституційних подань та конституційних звернень.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА З СПЕЦКУРСУ “КОНСТИТУЦІЙНА ЮРИСДИКЦІЯ І КОНСТИТУЦІЙНЕ СУДОЧИНСТВО В УКРАЇНІ”

- Конституція України: науково-практичний коментар* / В.Б. Авер'янов, Ю.В. Баулін та ін. Х.: Право. 2003.— 808 с.
- Конституційне право України* / За ред. В.Я. Тація, В.Ф. Погорілка, Ю.М. Тодики.— К., 1999.— 376 с.
- Боботов С.В.* Конституционная юстиция (сравнительный анализ).— М. 1994.— 126 с.
- Конституційний Суд України: Рішення. Висновки 1997–2008 рр.*
- Конституційне право України* / За ред. В.П. Колісника та Ю.Г. Барабаша.— Харків. 2008.— 416 с.
- Кутафин О.Е.* Предмет конституционного права.— М., 2001.— 431 с.
- Мироненко О.М.* Про деякі загальні підходи до поняття “конституційна юрисдикція” і предмета її історії // Вісник Конституційного Суду України.— 1998.— №4.— С. 46–61.

Штайнбергер Г. Модели конституционной юрисдикции. Европейская комиссия за демократию через право.— Страсбург: Изд-во Совета Европы.— 1994.— 51 с.

Конституционный контроль в зарубежных странах: Учеб. пособие / Отв. ред В.В. Маслаков.— М., 2007.— 656 с.

Барабаш Ю.Г. Державно-правові конфлікти в теорії та практиці конституційного права.— Х.: Право, 2008.— 220 с.

Хабриева Т.Я. Толкование Конституции Российской Федерации: Теория и практика.— М.: Юрист 1998.— 245 с.

Эбзеев Б.С. Человек, народ, государство и конституционный строй Российской Федерации.— М., 2005.— 304 с.

Орзіх М.П. Судова влада в умовах реформаторських очікувань “нової конституційно-правової ери” в Україні // Юридический вестник.— 2007.— №1.

Шаповал В.М. Офіційне тлумачення як функція Конституційного Суду України // Вісник Конституційного Суду України.— 1999.— №3.— С. 52–57.

Тихий В. Концепція і практика офіційного тлумачення Конституції і законів України // Конституційне судочинство.— К., 1999.— 110 с.

Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики: у двох книгах / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. Книга друга. К.— 2008.— С. 97–115.

Лук'янова Е.Г. Теорія процесуального права.— М.: 2003.— 234 с.

Портнов А.В. Правове регулювання конституційного судочинства в Україні: доктрина, суб'єкти і форми конституційного судочинства, створення нових процесуальних інститутів: монографія.— К.: 2008.— 202 с.

Конституционный судебный процесс.: Учеб. для вузов / Отв. ред. проф. М.С. Саликов.— М.: 2003.— 321 с.

Рабинович П.М. Верховенство права: юридична енциклопедія в 6 т. / П.М. Рабінович; редк.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін.— Т.1., К.:— 1998.— 341 с.

Кельзен Г. Чисте правознавство: з додатком “Проблеми справедливості”. Кельзен Г.; перекл. з нім. О.Мокровольського.— К., 2004.— 253 с.

Таманага Б. Верховенство права. Історія. Політика. Теорія.— К., Видавничий Дім КМА. 2007.— 421 с.

Dicey A.V. Introduction to the Study of the law of the Constutution.— 389 p.

Де Токвиль А. Демократія в Америці.— М., 1992.— 251 с.

Лазарев Л.В. Правовые позиции Конституционного Суда России. 2-е изд. доп.— М., 2008.— 688 с.

Белкин А.А. Источники права и судебная практика в Российской Федерации // Ученые зап. Изд-во С-П. Ун-та экономики и финансов. Институт права.— СПб. 2001.— Вып.8.— С. 8–20.

Витрук Н.В. Конституционное правосудие. Судебно-конституционное право и процесс.— М., 2005.— 298 с.

Доктринальне супроводження юридичної практики історія та сучасний досвід кафедри конституційного права / Уклад. Передмова. Заг. ред. М.П. Орзіх.— Одеса.— 2007.— 440 с.

Лазарев В.В. Проблемы исполнения решений Конституционного Суда Российской Федерации Государственной Думой // Исполнение решений конституционных судов. Сборник докладов.— Н., 2005.— 280 с.

Витрук Н.В. Конституционное правосудие в России (1991–2001 гг.). Очерки теории и практики.— М., 2001.— 508 с.

Селіванов А.О. Конституційна юрисдикція: поняття, зміст, принцип верховенства права, правові позиції по справах прав людини і конституційних конфліктів у сфері публічної влади.— К.: Вид. Дім “ІнЮре”.— 2008.— 120 с.

Селіванов А.О. Верховенство права в конституційному правосудді. Аналіз конституційної юрисдикції.— К.; Х.: Акад. прав. наук України. 2006.— 400 с.

Селіванов А.О. Конституція. Громадянин. Суд. Професійні та суспільні погляди.— К: УАІД “Рада”, 2009.— 560 с.

Шайо А. Самоограничение власти (краткий курс конституционализма) Пер. с венг.— М., Юрист, 2001.— 286 с.

Закон України “Про Конституційний Суд України” від 16 жовтня 1996 р. №422/96-ВР // Вісник Конституційного Суду України. Загальнодержавне періодичне видання.— К., 2008.

Моул Нула, Харби Катарина, Алексеева Л.Б. Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод. Статья 6. Право на справедливое судебное разбирательство. Прецеденты и комментарии.— М.: Рос. акад. прав. 2—1.— 144 с.

ТЕМАТИКА СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ ПО СПЕЦКУРСУ

Тема 1. Конституційне правосуддя — підгалузь конституційного права і законодавства. Конституційне правосуддя: наука і учбова дисципліна

(2 години)

1. Які ознаки характеризують конституційне правосуддя в системі конституційного права як особливого виду судової влади, що має окрему сферу конституційно-правових відносин і якою є його законодавча основа?

2. В чому полягає специфіка конституційно-правового регулювання організацій і діяльності конституційного правосуддя і як визначається інституціональна форма конституційного правосуддя?

3. Законодавство про конституційне правосуддя і основні тенденції його розвитку.

4. Наука про конституційне правосуддя і основні напрями її формування і розвитку. Що складає предмет вивчення конституційного правосуддя?

Питання для контролю

1. Роз'ясніть предмет розгляду у конституційному правосудді.
2. Розкрийте зміст поняття конституційного контролю.
3. Охарактеризуйте відмінність розгляду справ у конституційному правосудді стосовно загальних принципів правосуддя.
4. Висвітліть наукові джерела предмета конституційного правосуддя і законодавчі акти судово-конституційного права.
5. Що означає прийнятність для розгляду справ суб'єктів права звернення до конституційного правосуддя?

Література

Туманов В.А. Судебный контроль за конституционностью нормативных актов / Сов. гос. право.— 1988, №3.— С. 13.

Пряхина Т.М. Конституционная доктрина Российской Федерации.— М., 2006.— С. 170—207.

Овсепян Ж.И. Конституционное судебно-процессуальное право: у истоков отрасли права, науки и учебной дисциплины // Правоведение.— 1999.— №2.

Шульженко Ю.Л. О понятии “правовая охрана Конституции // Гос. и право.— 2002, №7.— С. 9.

Юдин Ю.А. Модели конституционного правосудия // Сравнительное конституционное право.— М., 1996.

Правова система України: у 5 т.— Х.: Право, 2008.— Т.2. Конституційні засади правової системи України і проблеми її вдосконалення / За заг. ред. Ю.П. Битяка.— С. 131—152.

Тема 2. Компетенція Конституційного Суду України: сучасний стан і перспективи розвитку

(2 години)

1. Єдина конституційна юрисдикція належить Конституційному Суду України.

2. Політико-правова природа організації і діяльності Конституційного Суду України визначає межі його компетенції, форми конституційного контролю.

3. Порядок формування, склад і статус суддів Конституційного Суду України обумовлений функціями і повноваженнями здійснення конституційного контролю за актами центральних органів влади та проведення офіційного тлумачення Конституції та законів України.

4. Основні напрями досягнення ефективного і якісного конституційного правосуддя — теоретичні та практичні проблеми.

Питання для контролю

1. Який зміст має конституційна категорія — єдина конституційна юрисдикція у розумінні інституту судової влади?

2. Яким чином розмежована компетенція Конституційного Суду та судів загальної юрисдикції?

3. Висвітліть політико-правову природу конституційного правосуддя, порядок формування і організацію діяльності Конституційного Суду України, статус суддів та особливості їх кваліфікаційної діяльності.

4. Що означає безпосередній та попередній контроль, яка специфіка його проведення в окремих сферах застосування конституційної юрисдикції?

5. Чи притаманні Конституційному Суду України судова нормотворчість, судовий розсуд і правова новелізація конституційних норм?

Література

Кажлаев С.А. Судебное усмотрение в деятельности Конституционного Суда РФ // Журнал Росс. права.— 2007, №8.

Лазарев Л.В. Правовые позиции Конституционного Суда России. 2 изд. доп.— М.: 2008.— С. 26—48.

Нерсесянц В.С. У российский судов нет правотворческих полномочий // Судебная практика как источник прав.— М., 2000. С. 109–115.

Марченко М.Н. Судебное правотворчество и судебское право.— М. 2007.— С. 341.

Митюков М.А. Конституционные суды на постсоветском пространстве. Сравнительное исследование законодательства и судебной практики.— М., 1999.— С. 204.

Неновски Н. Конституционный Суд: природа, цели, легитимность // Российский конституционализм: проблемы и решения.— М., 1999.— С. 97–105.

Витрук Н.В. Конституционное правосудие в России (1991–2001 гг.). Очерки теории и практики.— М., 2001.— 508 с.

Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики: у двох книгах / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. Книга друга.— К.: 2008.— С. 97–115. (гл. 5 принцип верховенства права та проблеми конституційного судочинства).

Тема 3. Предмет та форми конституційного контролю. Особливості проведення Конституційним Судом офіційного тлумачення норм Конституції України

(2 години)

1. Зміст і межі застосування конституційної юстиції і форми перевірки конституційності нормативних актів.
2. Функції та повноваження Конституційного Суду України.
3. Конституційний контроль в сфері забезпечення і захисту прав і свобод людини і громадянина.
4. Правові позиції в рішеннях і висновках Конституційного Суду України.
5. Форми з'ясування конституційності при розгляді конституційних подань та конституційних звернень.
6. Види і обсяг проведення Конституційним Судом тлумачення норм Конституції України і правовий інститут взаємодії з міжнародним правом.

Питання для контролю

1. Які вимоги встановлені чинним законодавством до конституційних подань і конституційних звернень?
2. Що означає попередній конституційний контроль і як здійснюється наступний?
3. В чому полягає особливість конституційного контролю на окремих видах предмета конституційного провадження?
4. Яким чином перевіряється конституційність діяльності органів державної влади?
5. Як реалізується основне завдання конституційного правосуддя — виявляти конституційність нормативних актів?
6. Чи можна шляхом прийняття рішень і висновків Конституційного Суду заповнювати прогалини у законодавстві, (а обов'язковістю цих актів встановлювати імперативність вимог для органів державної влади і громадян?)

Література

Шевчук С. Основи конституційної юриспруденції.— К.: Укр. центр правн. Студій.— 2001.— 120 с.

Конституційний Суд на службі Конституції і суспільства: “Круглий стіл” з питання місця і ролі Конституційного Суду в державі // *Голос України*.— 2007.— 29 листопада.

Тацій В., Тодика Ю. Питання меж тлумачення Конституційним Судом Конституції і законів України // *Вісник Академії правових наук України*. 2001.— №4.— С. 32–37.

Хабриева Т.Я. Правовая охрана Конституции. Казань. 1995.— 120 с.

Половченко К.А. Толкование Конституции (и законов) Конституционным Судом и России и Украины: теоретические и практические проблемы // *Гос. и право*.— 2002.— №10.— С. 61

Вей С. Принципи конституційної інтерпретації і самообмеження конституційного судді // *Вісник Конституційного Суду України*.— 2002.— №2.— С. 57–63.

Шевчук С. Суддівська правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні.— К., 2007.— 260 с.

Грасгоф К. Принцип верховенства права в конституційному судочинстві // Вісник Конституційного Суду України.— 2000.— №4.— С. 32–38.

Рабінович П.М. Права людини і громадянина в Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень).— Х. Право. 2002.— 101 с.

Селіванов А.О. Конституція. Громадянин. Суд. Професійні та суспільні погляди.— К.: УАД “Рада”.— 2009.— 560 с.

Тема 4. Конституційне судочинство — окрема процесуальна галузь реалізації конституційної юрисдикції

(2 години)

1. Поняття, особливості і принципи конституційного судочинства. Наукова доктрина конституційного судочинства.

2. Суб'єкти права подання та звернення до Конституційного Суду України, їх процесуальний статус. Інші учасники судочинства.

3. Порядок прийняття та розгляду конституційних подань та конституційних звернень. Вимоги до процесуальних документів щодо прийнятності їх для судового розгляду.

4. Порядок складання справи по конкретних конституційних поданнях та зверненнях. Особливості проведення судочинства щодо законів про внесення змін до Конституції України.

5. Розгляд справ в колегіях та на пленарному засіданні Конституційного Суду України. Процесуальні акти щодо розгляду справ.

Питання для контролю

1. В чому полягає особливість конституційного судочинства і його відмінності від юридичних процесів в судах, загальної юрисдикції?

2. Яка законодавча основа забезпечує конституційне судочинство?

3. Яка різниця законодавчого і регламентного регулювання існують у проведенні конституційного судочинства?

4. В чому полягає статус обов'язкових учасників конституційного судочинства і чи впливає він на об'єктивний, повний і всебічний розгляд судових справ?

5. Які існують види представництва в конституційному судочинстві і особливий статус представників органів державної влади.

6. Які види процесуальних актів конституційного судочинства встановлені законодавством?

7. Які підстави існують для відмови початку конституційного провадження або його припинення?

Література

Закон України “Про Конституційний Суд України” від 16 жовтня 1996 р. №422/96-ВР із змінами від 3 серпня 2006 р.; від 4 серпня 2006 р. №79-V // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — №49, ст. 272.

Регламент Конституційного Суду України. В новій редакції від 14 жовтня 2008 р. №34-р/2008.

Конституційний Суд України: Рішення. Висновки 1997–2008 рр. — К.: 1997. — 2009.

Портнов А.В. Правове регулювання конституційного судочинства в Україні: доктрина, суб'єкти і форми конституційного судочинства, створення нових процесуальних інститутів: монографія. — К., 2008. — 202 с.

Принцип верховенства права у діяльності держави та в адміністративному праві / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. Книга друга. — К., 2008. — С. 97–115.

Клишас А.А. Конституционный контроль и конституционное право зарубежных стран: сравнительное правовое исследование. — М., 2007. — 496 с.

Конституционный контроль в зарубежных странах: Учеб. пособие / Отв. ред. В.В. Маклаков. — М., 2007. — 656 с.

Тема 5. Стадії і форми конституційного судочинства — умова забезпечення об'єктивного, повного і всебічного розгляду конституційних подань та конституційних звернень

(2 години)

1. Стадії конституційного судочинства. Процесуальні строки розгляду справ.
2. Які зміни до чинного Закону України “Про Конституційний Суд України” передбачили реальний доступ до конституційного правосуддя?
3. Які питання вирішуються суддею-доповідачем в процесі підготовки справи до розгляду?
4. В чому полягають особливості конституційного судочинства по окремих категоріях справ?
5. В якому порядку приймаються рішення і висновки Конституційного Суду України, яким має бути їх зміст? Коли висловлюється окрема думка судді Конституційного Суду України?
6. Який порядок виконання рішень і висновків Конституційного Суду України?

Література

Регламент Конституційного Суду України. В новій редакції від 14 жовтня 2008 р. №34-р/2008.

Застосування конституційного правосуддя у захисті конституційних прав і свобод громадян у вирішенні спорів про компетенцію суб'єктів влади. — К.: Парламент. вид-во. 2008. — 96 с.

Портнов А.В. Правове регулювання конституційного судочинства в Україні. Монографія. — К., 2008. — 202 с.

Луцьянова Е.Г. Теорія процесуального права. — М., 2003. — 234 с.

Скоромоха В., Пшеничний В. Конституційний контроль: питання розгляду справ, характеру та змісту рішень Конституційного Суду України // Вісник Конституційного Суду України.— 1999.— №1.— С. 51–63.

Теорія держави і права. Академічний курс.: Підручник / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко.— К., 2006.— 688 с.

Селіванов А.О. Верховенство права в конституційному правосудді: аналіз конституційної юрисдикції.— К.; Х.: Акад. прав. наук України.— 2006.— 400 с.

Селіванов А.О. Права і свободи громадян під захистом Конституційного Суду України: Правові позиції сучасної доктрини конституційного правосуддя.— К.: Логос, 2005.— 104 с.

Конституционный контроль в зарубежных странах: учеб. пособие / Отв. ред. В.В. Маклаков.— М., 2007.— 657 с.

IV. КАЗУСИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВОСУДДЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ МОТИВОВАНИХ ВІДПОВІДЕЙ

1. Громадянин Татарінцев В.М. порушив питання про офіційне тлумачення положень статті 47 Конституції України, статей 1, 71 Житлового кодексу Української РСР, статті 223 Цивільного процесуального кодексу України, статті 310 Цивільного кодексу України. Крім того, автор звернення просив Конституційний Суд України визнати рішення Держинського районного суду м. Харкова, рішення апеляційного суду Харківської області, ухвали Верховного Суду (відповідно 12.10.2005 р.; 13.12.2007 р.; 26.06.2008 р.) такими що не відповідають Конституції України, ЦПК України, ЖК Української РСР, ЦПК України, оскільки на його погляд, судами під час здійснення провадження у справі було порушено його конституційне право на житло. На підставі пп. 2, 4 ч. 1 ст. 45 Закону України “Про Конституційний Суд України” своєю Ухвалою Конституційний Суд України відмовив у відкритті конституційного провадження з причин невідповідності конституційного звернення вимогам, передбаченим Конституцією України та Закону України “Про Конституційний Суд України” та невідомості Конституційному Суду України питань, порушених у конституційному зверненні.

- Чи потрібна мотивація причин відмови?
- В яких випадках Конституційний Суд України приймає процесуальний акт про відмову у прийнятті звернення до розгляду?
- В якій організаційній формі конституційного судочинства Конституційний Суд України має оформити відмову у відкритті конституційного провадження?
- В яких випадках Конституційний Суд України має оцінювати судову практику відносно порушення судами загальної юрисдикції прав і свобод людини і громадянина?

2. До Конституційного Суду України звернулось Міністерство внутрішніх справ за конституційним поданням щодо практичної

необхідності у роз'ясненні положення ч. 2 ст. 28 Закону України “Про статус депутатів місцевих рад”, оскільки нечітке викладення вказаної норми призводить до неоднозначного її застосування судами та іншими органами державної влади. Конституційний Суд України застосував непередбачену Законом України “Про Конституційний Суд України” організаційну форму судочинства у вигляді “письмового” розгляду і на пленарному засіданні заслухавши суддю-доповідача, дослідивши матеріали справи (про охорону трудових прав депутатів місцевих рад), прийшов до висновку, що положення ч. 2 ст. 28 Закону України “Про статус депутатів місцевих рад” є такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними). Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим.

Див.: Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положення ч. 2 ст. 28 Закону України “Про статус депутатів місцевих Рад народних депутатів” (справа про охорону трудових прав депутатів місцевих рад) від 26.03.2002 р. №6-рп/2002 // Конституційний суд України: Рішення. Висновки 2001—2002 / Відп. ред. П.Б. Євграфов.— К., 2002.— С. 220—225.

- Чи існує та передбачена чинним законодавством така організаційна форма розгляду справ в порядку конституційного судочинства як “письмовий” розгляд справ?
- Чим відрізняється оцінка конституційності нормативного акта від офіційного тлумачення, якщо предмет конституційного подання визначається суб'єктом права подання?
- Яким чином відбувається процедура розгляду матеріалів справи, якщо судочинство проходить без залучення учасників, заслуховування їх пояснень?
- Чи забезпечується у такий спосіб “письмовий” розгляд справи Конституційним Судом України з дотриманням принци-

пів об'єктивності, повноти і всебічного дослідження предмета конституційного подання?

3. До Конституційного Суду України звернувся суб'єкт права на конституційне подання — 45 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень ч. 1 ст. 140 Конституції України (справа про об'єднання територіальних громад). Підставою для розгляду справи народні депутати України вважали практичну необхідність в офіційній інтерпретації зазначених положень ст. 140 Конституції України.

На пленарному засіданні відкритого судового розгляду після доповіді судді були заслухані пояснення учасників конституційного провадження (представника народних депутатів України, Ірпінського міського голови, Постійного представника Верховної Ради України, Постійного представника Президента України та інших залучених учасників конституційного провадження). Конституційний Суд України прийняв рішення, в якому була дана офіційна інтерпретація ч. 1 ст. 140 Конституції України, зокрема, було визначено, що положення вказаної конституційної норми слід розуміти: в аспекті місцевого самоврядування як права територіальної громади вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції та законів України, територіальної громади як жителів села селища, міста чи добровільного об'єднання жителів кількох сіл у сільську громаду. Конституційний Суд України підкреслив, що зазначені положення не встановлюють порядку об'єднання або роз'єднання територіальних громад.

Важливим аспектом вказаного Рішення Конституційного Суду України був такий висновок, що питання організації місцевого самоврядування, які не врегульовані Конституцією України, у тому числі умови та порядок об'єднання або роз'єднання територіальних громад сіл селищ, міст мають визначатися законом (ст. 146 Конституції України).

Див.: Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 45 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень ч. 1 ст. 140 Конституції України (справа про об'єднання територіальних громад) від 18.06.2002 р. №12-рп/2002.

- В чому особливості правової природи рішень Конституційного Суду України?

- Чи достатня для праворозуміння суб'єкта конституційного подання офіційна інтерпретація зазначених ним конституційних положень?

- Чи можна розглядати правові позиції Конституційного Суду України як особливий вид джерела права? В яких частинах (мотивувальній чи резолютивній) Конституційним Судом формулюються (визначаються) правові позиції?

- Чи дозволяє чинний Закон України “Про Конституційний Суд України” звертатися суб'єкту права на конституційне подання чи конституційне звернення до Конституційного Суду України з клопотанням про роз'яснення рішення Конституційного Суду України?

- Чи має право Конституційний Суд України переглядати (уточнювати) прийняті ним раніше рішення або висновки?

- Яким чином має бути виконано прийняте Конституційним Судом рішення щодо офіційної інтерпретації норм Конституції чи законів України?

4. До Конституційного Суду України звернулася Київська міська рада депутатів з конституційним поданням щодо офіційного тлумачення положень частин 1, 2, ст. 141 Конституції України. У травні 2009 р. ця справа була розглянута на пленарному засіданні Конституційного Суду України і після доповіді судді — Голови Конституційного Суду України, свої позиції виклали учасники конституційного провадження: представник Київської міської ради, Постійний представник Верховної Ради України у

Конституційному Суді України, Представник Президента України у Конституційному Суді, народні депутати України як учасники провадження.

Предметом конституційного подання були визначені положення Основного Закону України, в яких, на думку суб'єкта права звернення, не вирізняються вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування в аспекті строків повноважень їх депутатів в залежності від виду виборів і не встановлюються вимоги, щодо погодження в часі проведення виборів до Верховної Ради України та місцевих рад.

Конституційний Суд України отримав наукові експертизи від деяких юридичних вузів, зокрема, Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого, а також пояснення від Голови Верховної Ради України і Президента України, які мали протилежне праворозуміння предмета конституційного подання.

В прийнятому Рішенні від 04.06.2009 р. Конституційний Суд України розтлумачив положення ч. 1, 2 ст. 141 Конституції України, визначивши, що при обранні депутатів сільської, селищної, міської, районної та обласної рад та сільського селищного, міського голови на передбачених Конституцією чергових та позачергових виборах на зазначених осіб поширюється відповідно п'ятирічний та чотирирічний строки повноважень. Конституційний Суд України своїм Рішенням змінив існуючий порядок регулювання відносин щодо строків виборів до органів місцевого самоврядування, визначивши, що слід керуватися позицією, за якою встановлені однакові строки повноважень органів місцевого самоврядування обраних на чергових та позачергових виборах.

Обґрунтовуючи свої інші висновки Конституційний Суд України послався на висловлену раніше правову позицію щодо встановлення Конституцією та законами України однакових підходів до організації і діяльності органів, які мають представницький характер: Верховної Ради України, Верховної Ради АР Крим, місцевих рад.

Див.: Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Київської міської ради щодо офіційного тлумачення положень ч. 1, 2 с. 141 Конституції України від 04.06.2009 р. №13-рп/2009 // Офіційний сайт Конституційного Суду України.

- Чи можна вважати правову позицію Конституційного Суду України формулюванням через офіційне тлумачення нової норми щодо строків повноважень органів місцевого самоврядування та сільських, селищних, міських голів?

- Чи правильно у вказаному Рішенні визначається тотожність строків проведення виборів до органів місцевого самоврядування, із строками їх повноважень, включаючи строки проведення позачергових і чергових виборів сільських, селищних, міських голів?

- Чи можна вважати, що у такій офіційній інтерпретації Конституційний Суд України, не врахував вимоги статей 147, 150, 151, 152 Конституції України, розширив предмет конституційного подання за власною ініціативою і таким чином вийшов за межі своєї компетенції?

- Чи можна вважати конституційно обгрунтованою щодо правомірності правову позицію Конституційного Суду України відносно визнання неконституційним положення ст. 2 Закону України “Про порядок обчислення скликань представницьких органів місцевого самоврядування (рад)” від 24.06.2004 №1866-IV, оскільки питання щодо конституційності вказаного положення не було предметом судового дослідження і не містилося у конституційному поданні, а тому по цьому питанню не відкривалося конституційне подання?

V. ПИТАННЯ, ЩОДО ТЕМАТИКИ СПЕЦКУРСУ

1. Конституційна юрисдикція як особливий вид застосування конституційного правосуддя у сфері конституційно-правових відносин (поняття, сутність, форми застосування).
2. Конституційний контроль (поняття, сутність і форми реалізації) Завдання охорони Конституції України.
3. Система джерел права у здійсненні конституційного правосуддя.
4. Становлення і розвиток інституту судового конституційного контролю в Україні.
5. Статус Конституційного Суду України (функції, повноваження, верховенство у правозастосовчій практиці).
6. Структура Конституційного Суду України, організація його діяльності.
7. Політико-правові умови формування складу Конституційного Суду України.
8. Статус Суддів Конституційного Суду України, організаційно-правові форми реалізації їх компетенції.
9. Статус постійних представників Верховної Ради України, Президента України та Кабінету Міністрів України у Конституційному Суді України (правове регулювання повноважень і обов'язковість залучення до розгляду справ).
10. Вимоги, які встановлюються для кандидатів на посаду Судді Конституційного Суду України, порядок звільнення Судді Конституційного Суду України із займаної посади.
11. Гарантії незалежності Суддів Конституційного Суду України та підстави припинення їх повноважень.
12. Обсяг і межі застосування конституційної юрисдикції стосовно конкретних справ і предмета їх розгляду.
13. Верховенство права і верховенство Конституції України у конституційному правосудді.

14. Конституційне правосуддя і внутрішня політика держави.
15. Конституційні цінності і конституційні правовідносини як мета вирішення справ у конституційному правосудді.
16. Критерії розмежування компетенції Конституційного Суду України і судів загальної юрисдикції (предметна і процесуальна підвідомчість).
17. Офіційне тлумачення Конституції і законів України — важлива сфера застосування конституційної юрисдикції.
18. Види компетенційних спорів і конституційних конфліктів — особлива сфера у реалізації компетенції Конституційного Суду України.
19. Поняття і види конституційного судочинства.
20. Принципи конституційного судочинства (об'єктивність, повнота, гласність, доступність).
21. Стадії конституційного судочинства.
22. Суб'єкти права конституційних подань і конституційних звернень.
23. Проблема запровадження права громадян на “конституційну скаргу” як конституційна гарантія забезпечення прав і свобод людини і громадянина.
24. Процесуальні права суб'єктів права, які заявляють клопотання у конституційне правосуддя.
25. Конституційне клопотання: поняття, зміст, вимоги до його юридичних ознак.
26. Конституційне звернення: поняття, зміст, порядок оформлення і подання до Суду.
27. Попередній розгляд конституційних клопотань, його мета і процесуальне вирішення.
28. Форми розгляду у конституційному провадженні конституційних подань і звернень і відповідність їх меті правосуддя.
29. Процесуальні права і обов'язки учасників конституційного судочинства.

30. Чи існує судове доказування, з'ясування обставин і змагальність у конституційному судочинстві? Як реалізується в сфері конституційної юрисдикції принцип “суд права, а не суд фактів”?

31. Сторони чи учасники конституційного судочинства: принципи спеціалізації вимагають уточнення.

32. Зміст і види рішень і висновків Конституційного Суду України.

33. Правові позиції Конституційного Суду України. Специфіка “відмовних актів” Конституційного Суду України з позитивним рішенням.

34. Конституційно-правові вимоги до рішень і висновків Конституційного Суду України.

35. Юридична сила рішень Конституційного Суду України.

36. Верховенство (обов'язковість) рішень Конституційного Суду України як гарантія їх виконання.

37. Окрема думка Судді Конституційного Суду України щодо постановлених рішень і висновків.

38. Перегляд, роз'яснення, незмінюваність правових позицій прийнятих рішень конституційного правосуддя: реалії і перспективи.

39. Остаточність, неоскаржуваність і обов'язковість рішень Конституційного Суду України.

40. Реалізація правової політики держави у рішеннях і висновках Конституційного Суду України.

ЗАКЛЮЧНІ ПОЛОЖЕННЯ

Зміст і обсяг цього спецкурсу відображає потребу викладання нового учбового матеріалу для студентів-юристів, які отримавши знання, здатні реалізувати фахову спеціальність у сферах державної служби, займатися практикою юридичного обслуговування у спеціалізованих юридичних фірмах, як адвокати і правозахисники. Водночас актуальність проблематики “конституційна юрисдикція” відображає новий напрям для наукових пошуків і досліджень в галузі конституційного права.

Апробація тематики спецкурсу відбулася під час проведення семінарів Лабораторією законодавчих ініціатив (м. Одеса — 2007—2008 рр.) та в лекціях перед викладачами юридичного факультету Гамбурзького університету (2009 р.).

ЗМІСТ

ВСТУП (про особливості спецкурсу)	3
I. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ “КОНСТИТУЦІЙНА ЮРИСДИКЦІЯ І КОНСТИТУЦІЙНЕ СУДОЧИНСТВО В УКРАЇНІ”	5
II. ТЕМИ ЛЕКЦІЙ	12
III. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ ТА РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	13
IV. КАЗУСИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВОСУДДЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ МОТИВОВАНИХ ВІДПОВІДЕЙ	25
V. ПИТАННЯ, ЩОДО ТЕМАТИКИ СПЕЦКУРСУ	31
ЗАКЛЮЧНІ ПОЛОЖЕННЯ	34

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

**Конституційна юрисдикція
і конституційне судочинство
в Україні**

Проф. А. О. Селіванов

Технічний редактор *М.С. Чабан*

Коректор *К.С. Мірзамухамедова*

Комп'ютерна верстка *І.В. Шмушковица*

Художнє оформлення обкладинки *Є.Ю. Музиченка*

Підписано до друку 11.11.2009. Формат 60×84 1/16. Папір офс. № 1.
Гарнітура "Newton". Друк офс. Ум. друк. арк. 2,1. Обл.-вид. арк. 3,0.
Наклад 600 прим. Зам. 584.

Видавництво "ЛОГОС"
Свідоцтво ДК № 201 від 27.09.2000 р.
01030, Київ-30, вул. Богдана Хмельницького, 10, тел. 235-60-03